

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2020

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

У.Ахмедова

Умумлашган ҳосила асосида функциялар тригонометрик ёйилмасининг ягоналиги 6

КИМЁ

Г.Рахматова, М.Курбанов, М.Рузибоев

1-тиаиндан, 1-тиохроман ва уларнинг ҳосилаларини диациллаш реакцияларини ўрганиш ва синтезлаш 11

Ф.Юсупов, А.Кўчаров, М.Маманазаров, С.Халилов, Р.Тошбобоева

Қўнғир кўмирни бойитишга турли факторларнинг таъсирини ўрганиш, физик-механик параметрларни ва турли шароитларга бардошлилигини аниқлаш 15

БИОЛОГИЯ, ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

З.Жабборов, И.Мамажанов

Саноат ифлосланиши экологияси 20

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

Н.Ҳакимов, Ш.Зулфикаров, А.Абдумаликов

Ўзбекистонда атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари 26

М.Назаров

Илмий-техник ижодиётда шубҳа тамойили ва танқидий қараш 33

Ш.Аббосова

Янгиланаётган Ўзбекистон, жамиятнинг демократлашуви ва шахс эркинлиги 37

Б.Ғаниев

Ўзбекистондаги трансформацион жараёнлар даврида тадбиркорлик масаласини илмий-методологик ва фалсафий тадқиқ этиш зарурати 41

ТАРИХ

У.Абдуллаев, М.Ғозиев

Фарғона водийси халқларида от билан боғлиқ эътиқодий қарашлар 45

Э.Ғуломов

Ўзбекистон Республикасида сайлов тизимининг шаклланиши (1991-2000 йиллар) 49

Ў.Хошимов

Олий таълимдан кейинги таълим соҳасидаги ўзгаришлар ва муаммолар (Фарғона водийси вилоятлари мисолида) 55

Н.Кенжаева

XX асрнинг 30-йилларида Помир ва унга туташ минтақаларда амалга оширилган илмий экспедицияларнинг комплекс тадқиқот фаолиятига доир: аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари 60

С.Рахматуллаева

Фарғона водийсида экологик вазиятнинг оналар ва болалар саломатлигига салбий таъсири ва уни бартараф этиш чора-тадбирлари юзасидан айрим мулоҳазалар (1950-1994 йиллар мисолида) 66

О.Кличев

Бухоро амирлиги ва Россия империяси ўртасидаги дипломатик муносабатларда совға алмашинув тартиблари 70

О.Пуговкина

Устоз ва унинг шогирди: В.В. Бартольд ва Н.С.Ликошин 74

Г.Рахимова

Қашқадарё вилоятидаги саноат корхоналарининг экологик ҳолатга салбий таъсири 79

(Тақризчи: М.Исомиддинов – тарих фанлари доктори, профессор).

УДК: 94(5)

**XX АСРНИНГ 30-ЙИЛЛАРИДА ПОМИР ВА УНГА ТУТАШ МИНТАҚАЛАРДА АМАЛГА
ОШИРИЛГАН ИЛМИЙ ЭКСПЕДИЦИЯЛАРНИНГ КОМПЛЕКС ТАДҚИҚОТ ФАОЛИЯТИГА
ДОИР: АҲАМИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

**К КОМПЛЕКСНОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНЫХ ЭКСПЕДИЦИЙ
НА ПАМИР И ПРИПАМИРЬЕ В 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА: ЗНАЧЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ**

**SCIENTIFIC EXPEDITIONS TO THE PAMIR AND THE PAMIR REGION IN THE 30S. XX
CENTURY. AS INTEGRATED RESEARCH ENTERPRISES: SIGNIFICANCE AND
CHARACTERISTICS**

Н.Кенжаева¹

¹ **Н.Кенжаева**

— Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика
институтини таянч докторанти.

Аннотация

Мақола XX асрнинг 30-йилларида СССР Фанлар Академияси илмий экспедицияларининг ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилишга бағишланган. Бу экспедициялар тор йўналишли эмас, балки комплекс хусусият касб этган. Кўпгина муаммоларни тадқиқ этган ва комплекс вазифаларни ҳал этганлиги ёритиб берилган. Тадқиқот иши архив материаллари ва экспедиция иштирокчиларининг илмий ишлари асосида амалга оширилди.

Аннотация

Статья посвящена анализу особенностей и характерных черт научных экспедиций АН СССР в 30-е гг. XX в. Показано, что эти экспедиции носили не узконаправленный характер, а были комплексными, т.е. изучали многочисленные проблемы и решали целый комплекс задач. Исследование осуществлено на основе архивных материалов и трудов участников экспедиций.

Annotation

The article analyzes the features and characteristics of scientific expeditions of the USSR Academy of Sciences in the 30s of the XX century. It is shown that these expeditions were not narrowly focused, but were complex, i.e. they studied numerous problems and solved a whole set of tasks. The research was carried out on the basis of archival materials and works of expedition participants.

Таянч сўз ва иборалар: Тожикистон, Помир, комплекс экспедициялар, биринчи беш йиллик, СССР ФА, Н.П.Горбунов, А.Е.Ферсман.

Ключевые слова и выражения: Таджикистан, Памир, комплексные экспедиции, первая пятилетка, АН СССР, Н.П.Горбунов, А.Е.Ферсман.

Keywords and expressions: Tajikistan, Pamir, complex expeditions, the first five-year plan, USSR Academy of Sciences, N. P.Gorbunov, A. E.Fersman.

1929 йилда Тожикистон ССРнинг Ўзбекистон ССР таркибида Тожикистон автоном республикасига айлантирилганидан сўнг, дастлабки беш йилликда (1928-1933 й.й.) Тожикистон ишлаб чиқариш кучларини режали комплекс ўрганиш бошланди. 1932 йилда ташкил этилган Тожикистон комплекс экспедицияси ишлаб чиқариш кучларини ҳар томонлама комплекс тадқиқ этишни бошлаб берди. Тарихшуносликда юқорида қайд этилган ва бошқа экспедициялар комплекс тарзда ташкил этилганлиги ҳақида тилга олинади [1,87]. Уларнинг комплекслилик хусусияти куйидаги уч хиллик билан тавсифланади: бир нечта муаммолилик; экспедицияларни ташкил этишда ва амалга оширишда маҳаллий илмий кучларни жалб

этиш билан мамлакат етакчи муассасаларининг биргаликда иштирок этиши; фундаментал ва амалий ишларни биргаликда олиб боришлилик.

Комплекс экспедицияларга оид тадқиқотларнинг хусусиятига берилган фикрларга иқроп бўлган ҳолда, шуни қайд этиш лозимки, юқорида тилга олинган Е.О.Шагаловнинг ишида, илмий фаолиятни ташкил этишнинг самарали шакли сифатида Тожикистон комплекс экспедицияси (ТКЭ) ва Тожикистон-Помир экспедицияларининг (ТПЭ) комплекслилик хусусияти етарлича очиб берилмаган. Бундан ташқари, экспедицияга оид фаолиятнинг комплекслилик тушунчаси нуқтаи

назаримизга кўра, тўла ёритиб беришни талаб этади.

Совет Иттифоқида дастлабки беш йилликдан (1928-1933 й.й.) бошлаб, илмий фаолиятнинг кўламини кенгайтириш, илмий тадқиқотларни режалаштириш ғояси амалиётга татбиқ этилди. Урушга қадар беш йиллик мобайнида фаннинг экстенсив ривожланиши шароитида экспедиция фаолиятига катта эътибор қаратилди. Экспедиция хусусияти ва мазмунидан келиб чиққан ҳолда, академик А.Е.Ферсман шундай ёзади, ҳозирги кунда экспедиция фаолияти совет хўжалигининг янги шакли учун ўта муҳим ва зарур. Шунингдек, ҳаёт тарзини янги шаклда яхшилаш учун ҳам аҳамиятлидир [2,1-2].

Экспедиция фаолияти ривожланишининг муҳим шарт, илмий кучларни ҳамма жойда кенг қўллашни, бинобарин, экспедициялар сонининг кўпайиб боришини талаб этди. Экспедициялар узоқ вақт ва катта маблағларни талаб қиладиган илмий кучларнинг ўзлаштирилиши ва доимий муассасасини барпо этилишини кутмасдан, айрим ҳудудларда мамлакат илмий кучларидан кенг ва моҳирона фойдаланиш имконини берди.

Экспедиция фаолиятининг комплекслилик тушунчасига тавсиф берган СССРдаги дастлабки олимлардан бири А.Е.Ферсман бўлиб, у комплекс экспедициялар тушунчасини, битта ва ўша маршрут йўналиши бўйлаб ҳаракат қилувчи турли хил мутахассислардан ташкил топган умумий бир отряд бўлиб тадқиқот ишлари билан шуғулланишни назарда тутди. Мазкур тушунча нотўғри бўлиб, академик экспедицияга оид тадқиқот ишларининг тажрибаси шуни кўрсатдики, комплекслилик нафақат ҳамкорликда ишлашни балки бир-бирлари ўзаро келишилган, умумий дастур бўйича фаолият олиб боришни ўз ичига олади.

Комплекс экспедицияларга оид ғоя - Совет Иттифоқи ҳукумати учун фавқулодда муҳим ва ўта аҳамиятга эга бўлган ғоя эди; бу ҳали тўла англаб етилмаган бўлиши ҳам мумкин эди, аммо бунга мамлакат ҳудудининг барча кам ўрганилган ўлкалари билан илмий ўзлаштириш муаммоси қўйилган, мамлакатнинг кейинги ривожланиши учун илмий базани барпо этиш ғоясини ҳам ўз ичига олди [3,66].

Кейинчалик А.Е.Ферсман экспедицияларнинг комплекслилик хусусияти мамлакат йирик ҳудудларининг ишлаб чиқариш кучларини ўрганиш учун илмий ишларни ташкил этишнинг оқилона шаклларида бири эканлигини эътироф этди. Айнан беш йиллик режанинг (1928-1933 й.й.) бошларида Совет Иттифоқи ҳукумати манфаатларини таъминлашга илм-фанни жалб этиш сезиларли даражада ошиб, илмий экспедициялар ишида комплекслиликнинг аҳамияти ортди.

“Экспедицияга оид фаолият,- деб ҳисоблайди А.Е.Ферсман, - мамлакат ишлаб чиқариш кучларини аниқлаш ва ўрганишнинг энг муҳим ва долзарб услубларидан бири; ўзининг вазифаларига кўра – янги усулларда мамлакат умумий қурилишининг бир қисми, фаолият шакллари бўйича – табиатга ва унинг бойликларига илмий ёндошувнинг янги муҳим методи, сўнги мақсадлар бўйича эса – мамлакатни билиш ва унинг соҳаларига ўзаро муносабатни намоён этади” [4,2.].

Экспедиция фаолиятининг комплекслилик тушунчаси, жамият ҳаётида илм-фан ролининг ошиб боришига сабаб бўлган фаолият сифатида, мамлакат ишлаб чиқариш кучларини ўрганиш вазифалари билан уларни ўзлаштириш ва фойдаланишни бирга олиб боришни назарда тутди.

Ушбу умумий комплекслилик тамойиллари Тожикистон комплекс ва ундан кейинги экспедициялар фаолиятига асос бўлди. “Экспедициянинг вазифаси, - унинг ҳисоботида кириш қисмида қисқача шундай таъкидланади: Иккинчи беш йиллик режада (1933-1937 й.й.) Тожикистон ССР ишлаб чиқариш кучларидан энг яхши фойдаланиш мақсадида уларни тадқиқ этиш зарур[5,6.]” шундай экан, экспедицияга оид комплекслиликнинг муҳим белгиларидан бири, ўтган даврларда қабул қилинганидек, ишлаб чиқариш кучларининг географик тавсифи нуқтаи назари билангина ўрганилгани қолмасдан, энг муҳими улардан кейинчалик халқ хўжалиги мақсадларида фойдаланиш ҳисобланади.

Тожикистонда ҳар йили амалга ошириладиган йирик экспедицияларнинг вазифаларини белгилашда (1932-1937), биринчи навбатда, уларнинг назарий ва амалий вазифалари аниқланди.

Республика ҳукумати, 1932 йилда ташкил этилган ТКЭ ташкилотчиларидан “назарий тадқиқот ишлари билан бир қаторда республиканинг гидроэнергетик ресурсларини ўрганишни, оғир ва энгил саноатнинг хом ашё базасини аниқлашни, шунингдек, қишлоқ хўжалиги муаммоларини ҳал этишни” назарда тутишни сўради [6,6].

1933 йил Тожикистон-Помир экспедицияси Шимолий геологик бўлими бошлиғи С. Ф. Соседко “Тожикистон коммунистлари” газетаси мухбири билан бўлган суҳбатда шундай деди: “амалга оширилган кашфиётларнинг аҳамияти жуда катта. Мазкур кашфиётлар шундан гувоҳлик берадики, Исфара, шунингдек қисман Конибодом туманлари, нодир ва камёб полиметаллар захираларига бой бўлиб, Қорамозор комбинати учун хомашё етказиб берувчи йирик саноат базасига айланиши учун етарлича асосларга эга” [7.].

Экспедициянинг бошқа отрядлари ишларида ҳам шунга ўхшаш тамойиллардан фойдаланилди. Гидрология ва гидроэнергетика масалаларини ўрганиш бўйича “кенг маънода экспедициянинг вазифаси ирригация ва энергетика иншоотларни лойиҳалаштириш учун зарур бўлган дастлабки маълумотларни олиш учун Заравшон (Пенжикентдан Обурдонгача) гидрологиясини ўрганишдан иборат бўлди” [8,11.].

Шундай қилиб, экспедиция комплекслигининг аҳамияти бир вақтнинг ўзида назарий ва амалий тадқиқотларни ўз ичига олиб, олинган натижалар режалаштиришда, лойиҳалаштиришда ёки инсон фаолияти ижодкорлигининг бошқа кўринишларида фойдаланиш мумкин.

Экспедициялар фаолиятида назарий ва амалий вазифаларнинг қўйилиши уларнинг комплекслилик характерини белгилаб беради. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг истиқболларини ўрганиш каби ишларнинг йўналишлари хусусида гапирмаса ҳам бўлади. Бу ерда ишнинг амалий хусусияти пахтачилик, мевачилик, чорвачилик ва лалмикорлик деҳқончилиги муаммолари билан аниқланди [9.]. Баъзи ҳолларда, тадқиқот хусусиятидан келиб чиққан ҳолда, комплекслилик тушунчаси амалий тадқиқотлар устидан фундаментал ишларнинг устунлигини, бошқа ҳолларда эса, аксинча, назарий жиҳатдан

амалий ишланмаларнинг устунлигини билдирди.

Тожикистонда комплекс экспедициялар фаолияти Ишлаб чиқариш кучларини ўрганиш бўйича кенгашнинг (СОПС) тузилиши мобайнида белгиланган умумиттифоқ тенденциялари асосида ташкил этилди. Унинг биринчи раиси, академик И. М. Губкин таъкидлаганидек, “... Ишлаб чиқарувчи кучларни ўрганиш улар жойлашган табиий муҳитдаги табиат бойликларини, ҳисобга олиш, инсон эҳтиёжлари учун фойдаланиш йўллари ва воситаларини аниқлашни ўз ичига олади” [10,3.]. Бу ҳар бир экспедицияни ташкил этишда ва асосий муаммоларини белгилашда ҳисобга олинди. “1933 йилда Тожикистон-Помир экспедицияси ҳудудий белгилар бўйича ишларни ташкил этиб, барча саъй-ҳаракатларини оғир саноат муаммоларини ҳал этишга қаратди” [11,3.].

1934 йилда “Тожикистон-Помир экспедицияси фаолияти кенгайиб, Ўрта Осиёнинг Жануби-Шарқий қисмидаги тоғ бойликларини ва ўлкани саноатлаштириш учун асосий таъминот манбаи сифатида унинг энергетика ресурсларини аниқлашга эътибор қаратди” [12,3.]. Бундай ҳолларда ишлаб чиқариш кучларини ўрганиш, аниқлаш, ҳисобга олиш ва улардан фойдаланиш каби бир-бири билан ўзаро боғлиқ вазифалар ва изчил ҳал қилинадиган комплекслилик хусусиятига катта эътибор берилди. Шунинг учун ҳам комплекс экспедицияларда, илмий-тадқиқот институтлари билан бир қаторда, саноат ва ишлаб чиқариш ташкилотлари ва турли соҳа вакиллари ҳам иштирок этиб, ўз ихтисосликлари бўйича вазифаларни ҳал қилди.

Мазкур муносабатда, Тожикистон комплекс экспедицияси ва Тожикистон-Помир экспедициясининг таркиби ўзига хосликни ташкил этди. Унинг таркибига кўпгина илмий-тадқиқот институтлари ва бошқа муассасалар кирган. Масалан, Ишлаб чиқариш кучларни ўрганиш бўйича кенгаш, СССР Фанлар Академиясининг Тожикистон базаси, математика бўлими, табиий фанлар, ижтимоий фанлар, Биология ассоциацияси, Зоология институти, Умумий кимё лабораторияси, СССР Фанлар Академиясининг биокимё ва ўсимликлар физиологияси лабораторияси, СССР Фанлар

Академияси Геология ассоциацияси, Антропология ва этнография институти, Тупроқшунослик институти, Стеклова номидаги Физика-математика институти, Энергетика институти ва СССР Фанлар Академиясининг бошқа илмий муассасалари. Экспедиция ишларида соҳа муассасалари:

Бутуниттифоқ ўсимликшунослик институти, Бутуниттифоқ чорвачилик институти, Геофизика Бош обсерваторияси, Бактериология институти, РСФСР Гипрогор [13.], Гипроруда [14.], Тоғ-кон институти, Гидрология давлат институти, Амалий минералогия институти, Нефть институти, Марказий Осиё гидроэлектр лойиҳаси институти, Иссиқлик энергияси лойиҳаси институти, Транспорт Академияси ва бошқалар иштирок этди.

Йирик комплекс экспедицияларни ташкил этишнинг мазкур тамойили унинг иштирокчиларини нафақат фундаментал фан муаммоларини ҳал этишгагина эмас, балки аниқланган табиий ва хом ашё ресурсларининг келгусида қайта ишлашга ҳам эътибор қаратиш имконини берди.

“Худудни ўрганиш тадқиқотнинг комплекс усули тамойили бўйича олиб борилди, мақсад ўрганилаётган худуднинг барча табиий бойликларини ва энергия манбаларини ҳар томонлама тадқиқ этиш бўлди” [15,11.]. Отрядларнинг соҳага оид ихтисослашуви йирик экспедиция кўламида иложи борица катта комплекс масалаларни қамраб олиши зарур эди.

Мазкур экспедицияларга узоқ йиллар раҳбарлик қилган Н.П.Горбунов, экспедиция таркибига илмий-тадқиқот ва бошқа илмий муассасаларни бирлаштириш асосида экспедицияларнинг комплекс йўналишини аниқлади. “Барча отрядлар ишда илмий ҳамкорлик ва ягона режалаштириш асосида яхлит ўзаро уйғунликда фаолиятга киришди” [16.]. Н.П.Горбуновнинг фикрига кўра, комплекс тадқиқотларни амалга ошириш, йирик илмий ва халқ хўжалиги муаммоларини ҳал қилиш учун отрядлар ва олимларнинг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш имконини берди. “Тожикистон комплекс экспедициясининг умумий мақсади, - деб қайд этади у, - Тожикистон ишлаб чиқариш кучларини ўзлаштириш бўйича беш йиллик режаларни тузиш учун илмий асосни бериш” [17.].

1933 йилда Тожикистон-Помир экспедицияси томонидан олиб борилган ишлар кўлами бу борада ўзига хос аҳамиятга эга. Минерал хомашёлар бўйича саноат-иқтисодий бригада, рангли металллар кимёвий ишлаб чиқариш ва саноатнинг ҳамкор тармоқлари қуйидагиларни амалга ошириши зарур эди:

а) минерал ресурслардан фойдаланиш хусусан, электр сиғими ишлаб чиқариш соҳасида иккинчи беш йилликда (1933-1937 й.й.) Тожикистон саноат қурилиши ҳажми ва умумий йўналишини аниқлаш;

б) алоҳида саноат мажмуаларининг умумий контурлари ва тахминий техник кўрсаткичларини белгилаш;

в) халқ хўжалигида катта аҳамиятга эга бўлган объектларда саноат қидирув ишларини ривожлантириш ва синов ишларини йўлга қўйишни ташкил этиш;

г) иккинчи беш йиллик (1933-1937 й.й.) режадан ташқари саноатни ўзлаштириш учун алоҳида институтларнинг геологик-разведка, илмий-тадқиқот ишлари режасига киритилган, геологик-иқтисодий муаммоларни аниқлаш

д) эришилган натижаларга халқ хўжалиги аҳамиятига кўра баҳо бериш [18.].

Экспедициянинг вазифаси нафақат республиканинг табиий бойликларини ўрганиш, балки улардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш, қазиб олинаётган рудаларни, айниқса нодир металлларни ўз ичига олган рудаларни қазиб олиш технологиясини келгусида аниқлаш учун қатор конларни синовдан ўтказиш эди.

Тожикистон комплекс экспедицияси ва Тожикистон-Помир экспедицияси фаолиятининг комплекслилик хусусияти, фундаментал тадқиқотлардан тортиб, то қазиб олиш, қайта ишлов беришгача амалга оширилган тадқиқотлари табиий ва хомашё ресурсларини ўзлаштиришни жадаллаштирди. Республикада янги саноат тармоқларининг ривожланиши, тадқиқотлар билан бирга бир вақтнинг ўзида хомашё ресурсларини ўзлаштириш ва халқ хўжалигида татбиқ этиш вазифаларини ҳал этиш имконини берди.

1935 йил Тожикистон-Помир экспедицияси ишлари, 1934 йилда амалга оширилган тадқиқот натижаларини давом эттириб, Тожикистоннинг катта майдонида фойдали қазилмаларни қидириш ишларини

ТАРИХ

қамраб олди. Бир томондан олдин аниқланган объектларда разведка қилиш, синов ишларини амалга ошириш билан, иккинчи томондан эса, катта мақсадга мувофиқлиги ва ихтисослашуви туфайли қидирув ишлари кўламини маълум даражада чеклаш билан характерланди.

Саноат объектларининг тадқиқот доирасини аниқлашда асосий тамойил, йирик комплекс ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган соҳа муаммоларининг аҳамиятини ўртага ташлаш ва давлат томонидан қўйилган энг муҳим вазифаларни бажаришга ёрдам бериши лозим эди [19,13-14].

1937 йил 25 февралда СССР Фанлар Академияси президенти В.Л.Комаров раислигида оғир саноат халқ комиссарларининг қатор вакиллари билан Фанлар Академиясининг президиум йиғилиши бўлиб ўтди. Мазкур йиғилишда СССР Фанлар Академиясининг зарурий котиби ва Тожикистон-Помир экспедицияси бошлиғи Н.П.Горбуновнинг экспедиция ишларининг натижалари ва 1937 йилда амалга оширилиши режалаштирилган ишлар тўғрисидаги маърузаси муҳокама этилди [20].

Экспедициянинг Тожикистон ва Помирни геологик тадқиқ этиш бўйича олиб борган ишлари айниқса, кўпгина фойдали қазилма конларининг очилиши ва уларнинг катта қисмини саноатга фойдаланишга берилганлиги билан энг муҳим деб тан олинди.

Экспедициялар ишида назарий, амалий ва ишлаб чиқариш вазифаларининг бир вақтда олиб борилиши, мисли қўрилмаган илмий ва халқ хўжалигига оид катта натижаларни беришни таъминлади. Йирик комплекс экспедициялар Тожикистон ишлаб чиқариш кучларини ўрганишни тезлаштиришга, амалга оширилган тадқиқотларнинг дастлабки натижаларини қисқа муддат ичида сарҳисоб қилишга ва ҳар йили экспедиция илмий ишларини нашр қилдиришга имкон берди.

Экспедицияларнинг режалаштирилиши ва комплекс хусусияти белгиланган вазифаларни самарали ҳал этиш, куч ва воситаларни илм-фан ва амалиётнинг долзарб масалаларини биринчи ўринда ечиш имконини берди. Шу билан бирга,

экспедицияларда алоҳида отряд ва гуруҳларнинг тор ихтисослашуви амалга оширилди.

А.Е.Ферсман, Д.И.Щербаков, Н.П.Горбунов, Д.В.Наливкин ва бошқа етакчи мутахассислар томонидан бошқарилган йирик комплекс экспедициялар, экспедиция илмий кенгаши таркибида бўлган кўп сонли илмий ходимларни бирлаштирди.

Маҳаллий бошланғич илмий ташкилотларининг ТКЭ ва ТПЭ ишларида иштирок этиши, уларнинг умумиттифоқ аҳамиятига эга илмий-тадқиқот ишларига тезкор қўшилишини таъминлади ва Тожикистоннинг кичик илмий муассасаларини тадқиқот институтларига айлантиришни жадаллаштирди. Улардан баъзилари, Зоология ва паразитология институти, Ботаника институти, Геология институти 1940 йилда ташкил этилган бўлиб, экспедицияларнинг тегишли отрядлари томонидан ўртага ташланган илмий муаммолар устида ишлашни давом эттирди.

СССР ФА Тожикистон илмий-тадқиқот базаси ва бошқа маҳаллий муассасаларнинг экспедиция ишларига жалб этилиши, республикада экспедиция ва стационар ишлар ўртасида узвийликни ривожлантиришни таъминлади. Марказий ва республика илмий муассасалари ўртасида ўзаро мувофиқлаштиришга асос солди.

СССР шароитида мамлакатнинг марказий илмий муассасалари томонидан йирик комплекс экспедицияларни ташкил этиш ва уларда етакчи олимларнинг иштироки, ишлаб чиқариш кучларини комплекс ўрганиш учун ўзининг доимий илмий муассасаларига ва юқори малакали илмий кадрларига эга бўлмаган ёки етарли бўлмаган миллий республикаларда ишлаб чиқариш кучларини жадал ўрганиш ва улардан фойдаланишни таъминлади.

Натижада, 30-йилларда комплекс экспедициялар СССРнинг айрим республикаларида амалга оширилгани каби, бутун мамлакат буйлаб, табиий ва хомашё ресурсларини ўрганишнинг энг самарали шакли бўлди. Мазкур экспедициялар Совет иттифоқ ҳукумати томонидан собиқ СССР республикаларида жойлашган ресурсларидан мунтазам, комплекс фойдаланиш учун мустаҳкам асос бўлди.